

Georg Brandes: Emigrantlitteraturen

Af JENS KR. ANDERSEN og CHR. JACKSON

Skønt nærværende arbejde ikke gør krav på at bringe overraskende nyheder om Brandes' »Emigrantlitteraturen«, er det vort håb, at vi gennem detaljerede undersøgelser og analyser har såvel underbygget som udvidet den hidtidige Brandes-forsknings resultater angående dette skelsættende værk.

Vi har valgt at gribe opgaven an på tre fronter:

1° En sammenligning mellem 1. udg. (1872) og 2. udg. (1877) eller – med andre ord – en registrering af de strygninger og tilføjelser, Brandes har foretaget i 1877. Vi har dog kun medtaget ændringer af et vist omfang (mere end blot et par linier) og af en vis betydning (således ikke bemærkninger, der kun tjener til overgang fra et afsnit eller emne til et andet). Vor undersøgelse er betydelig mere detaljeret end artiklen af Jul. Paludan, som er den eneste os bekendte forgænger på dette område, og som i udvalg af ændringerne ofte synes at lade sig lede af sin polemiske intention. Afsnittet skulle besvare spørgsmålene: Hvordan og i hvilket omfang ændrer Brandes sin oprindelige text?

2° En kritisk undersøgelse af Brandes' brug af primære kilder, de – fortrinsvis franske – skønlitterære værker, han behandler. Der er talt meget og løst om, at Brandes her er tendentiøs. Vi forsøger her gennem en samlet analyse af Brandes' fremstillinger at afgøre, hvordan og i hvilket omfang denne formodning er begrundet. (Hvor de her anførte tekststeder fra »Emigrantlitteraturen« forefindes i 1. udg., er der citeret efter denne).

3° En behandling af Brandes' brug af sekundære kilder, altså en påvisning af lån (hvoraf vi kun medtager de relativt indiskutable) fra litterære kritikere. Af tids- og pladsmæssige årsager har vi set os nødsaget til at begrænse os til 1. udg.s sekundære kilder; hvor vor undersøgelse har ført os til opdagelse af nogle lån i de i 1877 tilføjede partier, er dette meddelt i noterne. I dette afsnit har vi anvendt Fengers (nok på Paludan byggende, jfr. note 1) henvisninger, men har til forskel fra ham forsøgt at besvare spørgsmålene: Hvordan og i hvilket omfang låner Brandes fra sine kritikerkolleger?

SAMMENLIGNING MELLEML 1. OG 2. UDG.

Chateaubriand: »Atala«

Kap. I i 1877, der omhandler Chateaubriands ungdom og »Atala«, findes ikke i udgaven fra 1872. Kap. I her er helliget en behandling af Rousseau: »La nouvelle Héloïse«, som svarer til 1877 kap. II. Kap. I i 1872-udg. indledes dog med en omtale af hele »Le génie du christianisme«, der placeres som »et af Reactionens første og reneste Producter«, hvori det nye dog – takket være »Bogens berømte og glimrende Episoder, Atala og René« – brød frem, så at der skabtes en ny litterær type, der er »fransk i sin Afstamning og revolutionær ved sin Herkomst og sin hele Charakter.« Dette afsnit (1872-udg., p. 36 l. 21–p. 37 l. 16; noteres herefter: 1872,36,21–37,16) er ikke blevet optaget i 1877. Da B. tilføjede kapitlet om »Atalata«, indsatte han her en enkelt bemærkning og et citat, som fandtes andetsteds i 1872-udg. (1872,92,22–24–1877,52,3–6 og 1872,74,5–13–1877,56,5–13).

Chateaubriand: »René«

Kap. IV i 1877 om »René« og »Les Natchez« dækker kapp. III, IV og V i 1872-udg., hvoraf kap. III om Molières Alceste (»Le Misanthrope«) og Shakespeares Jacques (»As you like it«) som sammenligningsgrundlag for »René« i 1877 er forkortet til få linier (1877, 84,4–14), hvor omtalen af »As you like it« ganske er udeladt, og kap. V om individets og tankens emancipation i udvidet affatning er optaget som afslutning på kap. IV i 1877. Ved sammenligning af udgg. bemærkes flg. *strygninger*: et polemisk udfald mod den europæiske »Reaction« (1872,74,17–20), en spottende bemærkning om inkonsekvensen i Chateaubriands kristendom (1872,67,25–68,3), en kritisk omtale af den romantiske selvovervurdering, exemplificeret ved Heine, Goethe og Kierkegaard (den sidste dog uden navns nævnelse) samt et forsvar for Byron mod anklagen for incest (senere tilbagekaldt i »Naturalismen i England«) (1872,69,2–73,10) og nogle kritiske udtryk ved vurderingen af René (1872,65,9+66,24–28+67,6–12+68,3–11). Der kan suppleres med en enkelt mindre, men meget sigende ændring: I 1872,73,18–20 hedder det: »Grundfølelsen er overalt en egen vild Egoisme, en Art Nydelsessyge af den uhyggeligste Art«, i 1877,95,26f.: »Grundstemningen er overalt en vildt

genial Nydelsessyge«. Endelig har B. strøget den metodiske programerklæring: »Jeg gjør ikke Chateaubriand ansvarlig for de Ord, han lægger René i Munden« (1872,68,19f.). Af betydningsfulde *tilføjelser* kan nævnes: modificerende passager ved overførslen af 1872 udg.s kap. V: B. understreger forstående de uheldige følger af individets og tankens emancipation (1877,97,2–19 og 98,23–99,19), desuden en mere udførlig behandling af »René«: et ganske omfangsrigt referat (1877,80,18–82,11 og 82,27–83,25), en redegørelse for påvirkninger på værket, for hvilket der leveres et eksternt bevis (1877,78,17–79,24), en biografisk tolkning (1877,85,2–9+86,13–19+87,21–24 og 94,6–10) og en placering af forfatteren i tiden (1877,78,10–16+80,6–17 og 86,20–87,6) med påvisning af paralleller til motivet (brødefuld søskendekærlighed), figuren (René-typen) og idéstrukturen (det umoralske som skræmmebillede i et opbyggeligt værk) (1877,93,26–95,26). Endelig er tilføjet hovedparten af omtalen af »Les Natchez«, som refereres og citeres udførligere end i 1872-udg. (1877,89,4–93,25).

Rousseau: »La nouvelle Héloïse«

»La nouvelle Héloïse« behandles i 1. udg. i kap. I, der svarer til kap. II i 2. udg., hvor kap. I er viet Chateaubriand og »Atala«. B. har *strøget* flg. undervejs: en placering af »La nouvelle Héloïse« i forhold til »Werther« og »René« (1872,37,28–38,8), ca. halvdelen af redegørelsen for det klassicistiske følelsesbegreb (1872,39,5–21), hovedparten af exemplifikationen af dette følelsesbegreb ved Marivaux dramatik (1872,39,23–40,2, *ibid.* 11–18 og *ibid.* 22–41,19), et forsvar for det 18. århundredes kunst og digtning i Frankrig (1872,41,20–42,12) samt allusioner til Mozart og Watteau (1872,42,13–28) og godt halvdelen af fremstillingen af klassicismens forhold til naturen eller mangel på samme (1872,45,16–46,9 og *ibid.* 22–47,15). Det eneste, B. har *tilføjet*, er en sammenligning mellem »La nouvelle Héloïse« og »Atala« (1877,63,1–64,25).

Goethe: »Die Leiden des jungen Werthers«

Ved overførelsen af kapitlet om Goethes »Werther« fra 1872-udg. (kap. II) til 1877-udg. (kap. III) har B. ikke *strøget* nogen større passager, derimod *tilføjet* en ganske fyldig temabestemmelse af vær-

ket (1877,65,26–70,15). De øvrige forandringer begrænser sig til en række småændringer, således er fx. gengivelsen af en detaille bragt i overensstemmelse med Goethes text (1872,53,16–18–1877,74,5–7).

Senancour: »Oberman«

B. stryger i 1877 ikke stort andet end de betragtninger, hvori han skelner mellem to slags enere, mellem de lykkelige og de ulykkelige, mellem dem, der har evnen til at realisere deres muligheder, og dem, der ikke har den (1872,78,7–12 og 74,22–82,2). *Tilføjelserne*, der er ret omfattende, samler sig om en længere fremstilling af værket med særligt henblik på heltens moderne ånd til den ene side og hans (i B.s begreb) knap så moderne højromantiske følemåde til den anden side (1877,101,22–102,25 og 106,11–112,27); endvidere en biografisk oversigt og en litteraturhistorisk placering (1877,100,7–101,16 og 120,14–121,17), en udvidet sammenligning mellem Senancour og Chateaubriand (1877,119,15–18 og ibid. 21–24) samt et citat fra »Oberman« (1877,105,21–106,2).

Nodier: »Le peintre de Salzbourg«

Hele kapitlet er tilføjet i 1877.

Constant: »Adolphe«

I 1872-udg. omhandler kapp. VII, VIII, IX og X »Adolphe« og dens forfatter:

- VII: Constant som udtryk for skuffet, skeptisk »Reaction«, »Adolphe«s syn på kærlighed sammenlignet med forgængeres (Voltaire, Rousseau, Goethe) og den »romantiske« (»Romeo og Julie«, »Axel og Valborg«), Adolphe som type og især Ellénore – la femme de trente ans.
- VIII: Constants karakter, belyst ved biografiske anekdoter og dokumenter.
- IX: På baggrund af Goethes kvindefigurer (Gretchen, Clärchen) behandles Ellénore, hvis nye, karakteristiske træk er: 1°

fond af erfaring 2° element af vilje 3° potenseret lidenskabelighed.

X: »Finheden af den psykologiske Analyse i »Adolphe««, et referat.

I 1877-udg. behandles »Adolphe« og dens forfatter kun i ét kap. (VII). Mere end af tilføjelser og strygninger er de ændringer, B. har foretaget i denne udgave, præget af *redaktionelt betonedede omgrupperinger* af stoffet, således at Constant-Adolphe er behandlet samlet som en åndshistorisk type (1872 kapp. VIII og VII ÷ Ellénore svarer groft til 1877,131,8–160,3), og at omtalen af Ellénore og hendes type, la femme de trente ans, foretages under ét (1872 sidste del af kap. IX + sidste del af kap. VII + første del af kap. IX svarer groft til 1877,160,3–169,29). Referatet afslutter i begge udgaver behandlingen.

Strygninger: Den ironiske omtale af den traditionelle aldersforskel mellem parterne contra den nye; omtalen af den sidste er overflødig, for så vidt der senere vendes tilbage hertil (1872,103,15–104,17), den på grund af referatet ligeledes overflødige påvisning af, hvordan forholdet mellem Ellénore og Adolphe må gå i stykker (1872,124,6–18) samt en extern påvisning af Constants berøring med tysk åndsliv, også overflødig, da den danner indledning til et afsnit om forskellene mellem Constants og Goethes figurer (1872,117,1–10), nogle løse formodninger om Balzacs og Constants kongeniale læsere (1872,105,17–106,10 og 124,21–125,5), et par steder, hvor B. digter videre på Ellénores situation (1872,120,28–121,15 + 121,25–122,3 + 122,18–28) samt en karakteristik af Adolphe (1872,101,9–11).

Tilføjelser: En refererende og kritisk gennemgang af »De la Religion« (1877,139,11–141,23), biografiske realia om Constant: hans ungdom (1877,132,8–11 + 135,14–26 + 141,24–142,3), en udvidet omtale af hans ægteskabers historie (1872,112,17–24–1877,142,3–23), mødet med Mme de Staël og hans politiske aktivitet (1877,142,24–146,29 + 147,5–8); ved gennemgangen af »Adolphe« understreges ved en række tilføjelser samfundets determinerende rolle: Samfundet er *tertium comparationis* ved sammenligningen med »Werther« (1877, 150,16–151,6), samfundets magt over kærligheden expliciteres (1877, 155,24–156,5), der berettes om Adolphes forhold til samfundet før mødet med Ellénore (1877,156,21–158,23) og om, hvordan indre og

ydre omstændigheder skiller Adolphe fra lykken (1877,159,16–160,3); endelig hævdes deres kærligheds varighed at være afhængig af samfundets billigelse (1877,160,3–18).

Mme de Staël

Redaktionelle ændringer: I 2. udg. har B. ordnet sit ganske omfangsrige stof (1872 kapp. XI–XVI incl. – 1877 kapp. VIII–XIII incl.), som i 1. udg. var struktureret ret skødesløst, efter to principper: 1° et biografisk-kronologisk og 2° et værkcenteret, der indbyrdes brydes (i 1877 er kapp. VIII og IX organiseret efter 1°, kapp. X, XI, XII og XIII efter 2°). I overensstemmelse med 1° er følgende ændringer foretaget: Omtalen af »Delphine«, dennes og »De la littérature«s modtagelse samt af undertrykkelsen af »De l'Allemagne« (1872 kap. XII) findes nu som biografiske momenter i forbindelse med udgivelsesåret (hhv. 1800, 1803 og 1810) (1877 kapp. VIII og IX). Samme fremgangsmåde er bragt i anvendelse over for det anekdotiske stof (1877 IX – 1872 XII). Efter de rent biografiske data følger en samlet karakteristik af Mme de Staëls personlighed (1877 kap. IX *in fine*); stoffet hertil var i 1872-udg. at finde fire forskellige steder i kapp. XI og XII. I overensstemmelse med 2° er følgende ændringer foretaget: I 1877 kap. VIII følger B.s reflexioner over samfundstvang og -fordomme som en kommentar efter gennemgangen af »Delphine«, i stedet for – scm i 1872 kap. XI – at være opstillet før gennemgangen som forudsætninger, som værket illustrerede. Kapp. om »Corinne« er placeret samlet (1877 kapp. X og XI – 1872 kapp. XIII, XV og XVI), og B.s tanker om at bekæmpe fordomme ved at relativere det moralkodeks, der tjener dem til fundament (belyst i 1872 kap. XI *in fine* ved forfatterindens og egne eksempler), er nu indarbejdet i behandlingen af værket (1877 kap. XI).

Strygninger: B. giver i 1877 afkald på enkelte detaljerede beskrivelser af italienske kunstværker, der ikke har direkte betydning for gennemgangen af Mme de Staëls skrifter (1872,214,7–215,9+215,29–216,4+217,6–14+219,24–222,6); endvidere på passagen om Goethes foragt for den kristelige kunst (1872,182,1–10), på drilske ytringer om protestantismens mangel på religiøs kunst (1872,217,15–218,12 og 218,18–219,8) og påstanden om, at »Corinne«s egl. brod er vendt mod den protestantiske bornerthed (1872,200,14–21). B.

stryger fremdeles sin polemiske tilbagevisning af den herskende hjemlige opfattelse: At den (tysk-) danske græcitet er mere »ægte« end den franske (1872,183,12–23+184,13–20+187,13–190,16 – jf. dog i sidste tilfælde reminiscensen 1877,281,11–14), og endelig nogle – måske mindre interessante – bemærkninger om »Iphigenia«s betydning samt sammenstillingen af dette værk med Schillers hellenicerende digte (1872,182,13–28).

Tilføjelser: I 1877 leverer B. en sammenhængende fremstilling af Mme de Staëls biografi, hvoraf en betydelig del er nyt stof (1877, 176,13–178,19+179,22–180,12+183,10–185,26 – jf. dog her ansatsen 1872,161,14 f. – 198,17–200,27 – jf. dog her ansatsen 1872,161, 15–17 – 201,6–16 + 204,15–207,2 + 208,3–211,21 + 212,17–29); i tilslutning hertil udbygges karakteristikken af Mme de Staëls personlighed noget: Dels skildres hun som barn (også) af det 19. århundrede i kraft af sin kritiske begavelse (1877,216,7–217,12), dels afrundes sammenstillingen af hende og Voltaire nu med en afvejning, hvori deres forskellige evner og opgaver skildres (1877,222,29–224,5).

Også hendes værker behandles nu mere udførligt. B. udvider omtalen af »Lettres sur les ouvrages et le caractère de J. J. Rousseau« (1788) (1877,178,21–179,10) og af »De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales« (1800) (1877,180,15–182, 11), han giver en vurdering af »Delphine«s form og indhold (1877, 195,26–196,7) og betegner den – i betragtning af den særlige form for brydning mellem individ og samfund, romanen udtrykker – som et stykke typisk emigrantlitteratur (1877,196,8–22). Nyt er endvidere referatet af »Corinne« (1877,229,20–233,11 – jf. dog ansatsen 1872, 173,7–10 og 17–20) og parallelliseringen mellem forfatterindens biografi og hendes værk (1877,233,12–235,28). B. udvikler tillige en fin enkeltiagttagelse (1877,239,4–12 – jf. ansatsen 1872,193,17). Nationalfordommenes funktion i »Corinne« bestemmes (1877,253,20–254, 10), og bogens skildring af dem behandles lidt fyldigere (1877,247, 27–252,12). Under sin gennemgang af »De l'Allemagne« dokumenterer B. i 1877, at Mme de Staël lod sig påvirke af A. W. Schlegels og andre tyske romantikeres aversion mod efterligning af antiken (1877,279,22–280,27), men påpeger da det selvmodsigende i, at hun i samme værk udtaler sin begejstring over den tyske græcitet (– og gør det på bekostning af den franske) (1877,281,15–283,6). Tilføjet er desuden hele kap. XIII (1877,284–313), som rummer en kritisk gennemgang og en kommentar til »De l'Allemagne«: B. hævder, at

forfatterinden overser momentet af panteisme i den tyske romantik, hvorved hun ender i »den romantiske Reaction«, som sluttelig karakteriseres.

Barante: »De la littérature française pendant le dix-huitième siècle«

Hele kapitlet er tilføjet i 1877.

Konklusion

B. stryger, hvad der i 1. udg. synes »Helheden mindre strengt vedkommende«, som B. selv erklærer i sit forord til 2. udg. (1877,7); heriblandt kunst- og kulturhistoriske betragtninger af mere uforpligtende art samt polemiske udfald mod den hjemlige »Reaction«. Derimod *tilføjes* adskillige afsnit, der peger imod en mere fordybet beskæftigelse med litteraturen, både med det enkelte værk, med forfatterpersonligheden og med den litteraturhistoriske sammenhæng. Generelt spores altså en forbedring af det saglige indhold, øjensynlig på grundlag af øget belæsthed.

PRIMÆRE KILDER

Chateaubriand: »Atala«

Det er næppe med rette, når B. om »Atala« hævder, at »Det Hele [er] fremhævet ved en Fernis af katholsk Religjøsitet« (1877,44,16), al den stund det religiøse moment er dybt integreret i værket, både på det handlingsmæssige og på det idémæssige plan.

Chateaubriand: »René«

Stedvis digter B. videre på værket; han hævder således, at René er geniet, der udvælges og kaldes til fører, men ikke kan tage opgaven op (1872,65,20–66,21). Og når han (med Sainte-Beuve) hævder, at »For sig selv fordrer han Alt [...] og det falder ham ikke ind, at han skulde være forpligtet til at vise Gjengjæld« (1872,67,12f. og *ibid.* 14–16), er det direkte i modstrid med »René«: »Mon âme, qu'aucune passion n'avait encore usée, cherchait un object qui pût l'attacher; mais je m'aperçus que je donnais plus que je ne recevais.« (p. 205). Det stemmer næppe heller med værket, at det er for at

gøre René mere forførerisk, at Chateaubriand har ladet hans søster elske ham (1877,94,6–10), snarere er det for at gøre hans skæbne endnu smerteligere, ligesom Amélie's kærlighed ikke har foranlediget René's sørgmodighed, der dog har manifesteret sig længe før, han får kendskab til hendes følelser.

Rousseau: »La nouvelle Héloïse«

B.s behandling af »La nouvelle Héloïse« er koncentreret om en påvisning af de træk, der er de nye i værket, dem, der markerer opbruddet fra klassicismen og begyndelsen til en ny epoke. I en sammenligning af værket med »Atala« noterer han både fremgang og tilbagegang hos Chateaubriand: På den ene side skildrer han naturen under opbud af en farvepragt, der er ukendt hos Rousseau, og betragter menneskene i en langt dybere overensstemmelse med den, end hans forgænger gjorde (bemærk dog 1. partie, Lettre XXVI og 4. partie, Lettre XVII), ligesom han har en ganske anden forståelse for primitiv kultur; men på den anden side afløser han dydsmorale med »katholsk Klosterreligiøsitet og unaturlig Askese« (1877,64,16). Fremstillingen af »La nouvelle Héloïse« røber ikke noget dybere forhold til værket, den er ikke overraskende original, men holder sig til de velkendte sandheder, og det kan noteres, at han forbigår de reflexioner, hvor naturen hyldes på forskellige områder, og som måske er det middel, der tematisk holder »La nouvelle Héloïse« sammen.

Goethe: »Die Leiden des jungen Werthers«

»Grundkilden til Werthers Ulykke er Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker«, hedder det et sted i Wertherkapitlet (1872,55,6–8–1877,74,26–28), hvor B. i det foregående (i 2. udg.) har belyst en række spredte manifestationer af dette »Misforhold« og afsluttende erklæret: »Og alt dette er endda kun Biomstændigheder. Den Pige, han elsker og som han, hvis den givne Orden ikke stod imellem dem, med Lethed kunde vinde, er en Andens Brud. I denne sidste Collision [nemlig med samfundsordenen] brister hans Hjerte.« (1877,70,11–15). B. vil altså med »Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker« – »Grundkilden til Werthers Ulykke« – forklare selve dennes kærlighedsulykke. Ikke desto mindre erklærer Werther i brevet af 3. november 1772, at kilden til

denne beror i ham selv alene: »Wehe mir! ich fühle zu wahr, dass an mir allein alle Schuld liegt – nicht Schuld! Genug, dass in mir die Quelle alles Elendes verborgen ist, wie ehemals die Quelle aller Seligkeiten.« (p. 84). Og tilsvarende skriver Werther i brevet af 30. november s. å. med henblik på den af ulykkelig kærlighed forrykte mand, han har truffet (– og på sig selv): »Seliges Geschöpf, das den Mangel seiner Glückseligkeit einer irdischen Hindernis zu schreiben kann! Du fühlst nicht, du fühlst nicht, dass in deinem zerstörten Herzen, in deinem zerrütteten Gehirne dein Elend liegt, wovon alle Könige der Erde dir nicht helfen können.« (p. 90). Nu kunne man på B.'s vegne hævde, at selvom Werther påtager sig hele ansvaret for sin ulykke, gælder dog uændret, at denne kunne have været undgået, såfremt »den givne Orden« ikke havde stået imellem ham og Lotte – dvs. hvis ægteskabet ikke havde været ukrænkeligt. Men i så tilfælde vil det afgørende spørgsmål være, om romanen selv bestrider ægteskabets ukrænkelighed – og dette spørgsmål kan kun besvares benægtende. Werther giver indrømmet denne beklagelse fra sig, henvendt til Gud, i brevet af 29. juli 1772: »Ich – ihr Mann! O Gott, der du mich machtest, wenn du mir diese Seligkeit bereitet hättest, mein ganzes Leben sollte ein anhaltendes Gebet sein. Ich will nicht rechten, und verzeihe mir diese Tränen, verzeihe mir meine vergeblichen Wünsche!« (p. 75). Werther beklager altså – med bøn om forladelse – Vorherres vilje i det givne tilfælde, og selvfølgelig ville han hellere end gerne have, at denne vilje ikke gjorde ægteskabet mellem Lotte og Albert ukrænkeligt. Men det væsentlige i sagen er det rent principielle, at den ægteskabelige ukrænkelighed øjensynligt har bevaret sin guddommelige begrundelse i stedet for at være reduceret til et produkt af »den givne Orden«, således som B. vil fremstille den: den er – med andre ord – ubestridelig. – I medfør af omstændighederne tager Werther sig af dage; men inden han forlader livet, finder han i tillid til saligheden trøst i den tanke, at hvis Gud har forenet Lotte og Albert, gælder denne forbindelse dog ikke for evigt, eller som han selv erklærer: »[W]as ist das, dass Albert dein Mann ist? Mann! Das wäre denn für diese Welt – [. . .] Du bist von diesem Augenblicke mein! mein, o Lotte! Ich gehe voran! gehe zu meinem Vater, zu deinem Vater. Dem will ich's klagen, und er wird mich trösten, bis du kommst, und ich fliege dir entgegen und fasse dich und bleibe bei dir vor dem Angesichte des Unendlichen in ewigen Umarmungen.« (p. 117).

Senancour: »Oberman«

De begrænsninger, B.s synsvinkel pålægger ham, har ikke forhindret, at hans gennemgang af »Oberman« forekommer om ikke fyldestgørende, så dog essentiel, idet han med rette peger på den paradoxale modsætning mellem heltens humanistiske orientering på den ene side og hans romantiske på den anden. Dog synes B. at have uret, når han om Senancour hævder: »[D]et 19de Aarhundredes videnskabelige Verdensanskuelse findes allerede hos ham« (1877,106,21–23), idet det kontrasterer med »Oberman«: »[V]otre science certaine m'est suspecte« (II p. 5).

Nodier: »Le peintre de Salzbourg«

B. behandler indledningsvis »Les méditations du cloître«, som han yder retfærdighed, hvorefter han går i gang med at fremstille »Le peintre de Salzbourg«. B. ser i værket et eksempel på den tendens, der efter hans opfattelse er karakteristisk for emigrantlitteraturen: »Blanding[en] af revolutionære Instincter og romantiske Tilløb« (1877,130,1f.). Denne tolkning er vel ikke i strid med sandheden, hvorimod B. næppe har ret i at mene, at den formentlige blanding i det foreliggende tilfælde partikulært er en blanding af »oprørske Declamationer« og »from [. . .] Ekstase« (1877,129,28f.); de »oprørske Declamationer« lader sig godt nok påvise, men ikke den »fromme Ekstase«; ej heller ud fra det citat, B. anfører, og som indeholder (en del af) værkets lovsang til Klopstocks messiade (p. 87–89); citatet og dets kontekst er ganske vist nok et udtryk for henrykkelse, men henrykkelsen er efter alt at dømme af rent poetisk art, uden egentlige religiøse overtoner. B. har altså givet værket en drejning med det øjensynlige formål for øje at sætte det ind i den reaktionære bås.

Constant: »Adolphe«

1° Som det kan udledes af det foregående, stryger B. i 1877 en stor del af de passager, som gengiver Ellénorens kamp mod det mægtige samfund og den ubarmhjertige opinion. Dette betyder imidlertid ikke, at B. har forladt sin overbevisning om samfundets og samfundskræfternes dominerende rolle i værket. Som vi så, understregede en betydelig del af tilføjelserne i 1877 netop denne. Bemærkningen »Kampen

mod Samfundet er da ogsaa det egentlige Livsprincip i Benjamin Constant's Roman »Adolphe«.« (1872,95,19–21) bibeholdes da ogsaa (1877,150,13–15).

2° Insisteringen på Ellénores »Aand« opretholdes ligeledes (1872, 120,8–1877,169,13 og 1872,123,5–1877,161,24), i sidste tilfælde – på tværs af meningen af det lån, hvori det indgår (se senere). Betonningen af Ellénores frie valg af livsform og frivillige opofring af et beskyttet familieliv er desuden overført fra 1. (120,19–24) til 2. udg. (160,27–161,3).

3° Bogens mening bliver da i B.s øjne det store individs kamp mod samfundsmagten. Dette accentueres gennem det citat, hvormed han har valgt at afslutte behandlingen af »Adolphe« (1872,132,11–20–1877,175,25–176,5).

Disse tre påstande, som tilsammen udgør B.s fortolkning af værket, skal nu tages op til en kort kritisk drøftelse.

ad 1° Det turde være klart, at den del af romanen, der omhandler Ellénores forhold inden mødet med Adolphe, ikke kan siges primært at udtrykke en protest mod samfundet og dets normer, al den stund Ellénore på trods heraf og med held får skabt sig en stort set lykkelig tilværelse. Problemet om samfundets opløsende virkning rejser sig i forbindelse med kærlighedsforholdet mellem de to hovedpersoner, og her må det betones, at forholdet straks fra begyndelsen er dømt (»Malheur à l'homme qui, dans les premiers moments d'une liaison d'amour, ne croit pas que cette liaison doit être éternelle! Malheur à qui, dans les bras de la maîtresse qu'il vient d'obtenir, conserve une funeste prescience, et prévoit qu'il pourra s'en détacher!« p. 66), og at Adolphe endnu uden at ligge under for samfundets pres ønsker sig sin uafhængighed tilbage (»Je comparais ma vie indépendante et tranquille à la vie de précipitation, de trouble et de tourment à laquelle sa passion me condamnait.« p. 78), thi egentlig kærlighed har der ikke været tale om fra hans side (»Offerte à mes regards dans un moment où mon coeur avait besoin d'amour, ma vanité de succès, Ellénore me parut une conquête digne de moi.« p. 55). Dette træk medtager B. – som lån – (1872,101,21–102,3–1877,159,8–13), lidt inkonsekvent, kunne man hævde, idet samfundets rolle, som B. så kraftigt fremhæver, dermed må betragtes som væsentlig mindre betydelig.

ad 2° Om Ellénores »Aand« hedder det: »Ellénore n'avait qu'un esprit ordinaire« (p. 54), og hendes frivillige afkald på et beskyttet familieliv stemmer – som det senere skal påvises – ej heller med Constants text.

ad 3° Når B. hævder, at Constant har udtrykt bogens morale gennem det nævnte citat, er der – i bogstavelig forstand – tale om en halv sandhed. »Adolphe« afsluttes nemlig med to »moraler«. En fremmed, som har haft lejlighed til at gennemlæse beretningen i manuskript, tilbagesender udgiveren dette tillige med sine betænkninger derover (»Lettre à l'éditeur«), og udgiveren svarer herpå ved at tolke historien på sin måde (»Réponse«). Den fremmede lægger vægt på den magt, samfundet har til at forgifte og ødelægge lykken for det individ, der ikke vil underordne sig det, og det er af den fremmedes indlæg, B. citerer. Skønt der ikke er tale om noget egl. dementi af den fremmedes anskuelser i udgiverens svar, fremhæver denne dog et andet aspekt, idet han betoner den (inter-)individuelle, eksistentielle problematik, der kan læses ud af fortællingen, og bringer slet ikke samfundet på tale. Man kan således hævde, at B. forenkler spørgsmålet om »Adolphe«s morale med det resultat, at konflikten individ/samfund fremtræder med større vægt, end det er tilfældet i Constants værk.

Det må hermed anses for godtgjort, at B.s gennemgang af »Adolphe« i det hele repræsenterer en proportionsforskydning i retning af overdimensionering af det store individs kamp mod samfundet.

Mme de Staël: »Delphine«

B. anfører værkets motto: »En Mand bør forstaae at trodse den offentlige Mening, en Kvinde at underordne sig den« (1872,138,23–25–1877,185,29–186,1–2) og bemærker 1°, at »Bogen svarer til sit Motto, forsaavidt som den igjennem sin Heltindes Skjæbne lærer, at den Kvinde, der selv efter nok saa ædelmodig og nok saa langvarig en Opofren af sit eget Vel, og om det saa blot var for at forhindre sin Elskedes Undergang, træder i Opposition mod Samfundet, redningsløst maa gaae tilgrunde«. Og 2°, at »den modsiger dette Motto, forsaavidt som den skrigende Uretfærdighed i denne Skjæbne taler stærkere end nogen Declamation mod det Bestaaende om Samfundets Usselhed og om Urimeligheden af den Magt til at kue og ulykkeliggjøre, som Menneskenes Kortsynethed og Umandighed har tildelt forældede Institutioner, under hvis Tryk Delphine knuses.« (1872,139,4–17–1877, 186,11–25). Til 1° er at bemærke, at B. »glemmer« den første halvdel af mottoet: »En Mand bør forstaae at trodse den offentlige Mening [...]«, til hvilken bogen svarer således, at dersom helten, den ærekære Léonce – heltindens elskede – havde trodset samfundsordenen i

forskellige forbindelser, var Delphine blevet skånet for sin ulykkelige skæbne. Og til 2° er at bemærke, at B. atter »glemmer« den første halvdel af mottoet, og at denne *ikke* modsiges af bogen. B. giver således ikke agt på værkets dialektiske problematik, og hans karakteristik af dette med ordene: »Bogens egentlige Indhold er [. . .] den elskende Kvindes Kamp mod Samfundet for sin Lykke og Samfundsdømmens brutale Tilintetgjørelse af Individets Fred« (1877,185,7–10) svarer derfor dårligt til virkeligheden. Det samme er tilfældet med denne synsmåde: »[Bogen] er et Indlæg for Berettigelsen af Skilsmisse« (1877,186,4–5). Dette indlæg er i realiteten begrænset til et længere brev til Delphine fra en af bogens øvrige personer, Henri de Lebensai, og B. citerer (fyldigt) fra det, som om det i princippet var dækkende for romanens synspunkt, hvilket det kun delvis kan siges at være; thi ægteskabet er anskuet som et mere kompliceret problem, end B. fremstiller det, i og med den omstændighed, at selvom Léonce både kan og vil lade sig skille fra sin hustru Matilde for at ægte sin elskede, hverken vil eller kan Delphine gå med til et ægteskab, der skænker hende lykken på bekostning af en andens.

Mme de Staël: »Corinne«

Romanen kan siges at rumme 1° en episk beretning (Corinnes og Oswalds kærlighedshistorie), 2° en rejsebeskrivelse (Italien) og 3° en idédebat (nationale og religiøse fordomme etc.). B. behandler 1° i 1877,229,21–231,26 og 232,12–233,11, medens behandlingen af 2° må træde i baggrunden til fordel for hans egne rejseminder (1872, 169,3–172,3 og 195,11–197,8); endelig helliges hele 1872 kap. XVI/ 1877 kap. XI en diskussion af 3°, hvor B. atter øser af egne rejseminder.

B. forsynder sig mod værkets indhold, når han forsøger at etablere et årsagsforhold mellem 3° og 1°: »Denne [dvs. Corinnes] Kamp er ikke koldblodig, thi Corinna's hele Lykke afhænger af, hvorvidt det vil lykkes hende at bringe Oswald til at opgive sine medfødte Fordomme saa vidt, at han kan blive lykkelig med en Kvinde som hende, hvis Liv paa ethvert Punkt staaer i Strid med hvad der i England betragtes som det eneste Tilbørlige for en Kvinde.« (1872,199,15–22); og »Bogens Grunddæmne er en Kvindes Forsøg paa gennem en Mands Kjærlighed at tilkjempe sig en anerkjendt Plads i det engelske Samfund efter at hun ved offentlig, selvstændig Optræden har forspildt

denne Plads« (1877,253,29–254,4). Det er ikke samfundets skyld, at Corinne og Oswald går tabt for hinanden, men alene Oswalds, idet han tror, at han er blevet svigtet af sin elskede (III,268f.), hvilket han i bogens sidste kapitel får lejlighed til at angre dybt: »Quand vous me rendîtes ma liberté, je fus irrité contre vous. Je rentrai dans les idées que le commun des hommes doit prendre en vous voyant [. . .] Mais dès que je sus [. . .] le malheur que je vous avais causé, il n'y eut plus dans ma vie qu'une peine continuelle.« (III,343f.). Romanen benægter selv explicit, at samfundstvungen skulle være determinator for Corinnes skæbne; Oswald er parat til at trodse den (»C'en est trop, interrompit Oswald [lady Edgermond] avec violence, Corinne Edgermond sera bientôt lady Nelvil; et nous verrons alors, madame, si vous rougirez de reconnaître en elle la fille de votre époux!«, III, 134), en tilfældighed havde kunnet forandre alt: »Si elle [Corinne] avait suivi ce mouvement, combien sa destinée et celle d'Oswald eût été différente!« (III,213f.). Ved sin fejlagtige gengivelse af romanens årsagssammenhænge lykkes det B. at fremstille »Corinne« som det geniale individs håbløse kamp mod et samfund, der knuser det med sine fordommes vægt.

Mme de Staël: »De l'Allemagne«

I det store og hele må B.s fremstilling og kritik af bogen om Tyskland betegnes som vederhæftig; på fire punkter finder man dog en modsigelse mellem Mme de Staëls tekst og B.s gengivelse:

B.

1. [T]hi hun overseer, at overalt hvor det af klassiske Studier udsprungne Værk har faaet et blivende Værd, der beroer det paa, at Kunstnerens eller Digterens Nationalcharakter og personlige Eiendommelighed har brudt sin Vei gennem den forfinede og spinklere Atticisme, der er Stilbestræbelsens Resultat. (1877, 281,26–282,4).

De l'Allemagne.

Le sujet d'Iphigénie en Tauride est si connu, qu'il était difficile de le traiter d'une manière nouvelle. Goëthe y est parvenu néanmoins [. . .] (p. 282). Les images les plus frappants, le rythme qui s'accorde le mieux avec les sentiments, donnent à cette poésie la couleur d'un chant national. C'est le plus grand effort du talent que de se familiariser ainsi avec l'antiquité, et de saisir tout à la fois ce qui devait être populaire chez les Grecs, et ce qui produit à distance des siècles, une impression si solennelle. (p. 285).

Idet B.s påstand 1. således tilbagevises eller modereres, formindskes samtidig »den Selvmodsigelse, hvori hun [dvs. Mme de Staël] efter Romantikernes Mønster gjør sig skyldig, naar hun tvertimod sin Theori [dvs. *mod* antik-imitation] udtaler sig med Varme om Goethes *Ifigenia* [. . .]« (1877, 281, 24–27).

2. Hvad der i »Corinna« og Bogen »Om Tyskland« siges mod den uægte Classicitet, er vel nærmest fremgaaet af Reactionen mod det 18de Aarhundredes Aand; men det greb for Frankrigs Vedkommende længere tilbage og ramte tillige de berømte Navne fra det 17de Aarhundrede [. . .] (1877, 282, 5–10).

3. [N]aar Mme de Staël som de [dvs. tyskerne] fremhæver Tydskernes antike Stil paa den franskes Bekostning [. . .] (1877, 282, 28–283, 1).

4. [D]en tydske Pantheisme hverken følte eller forstod hun [. . .] (1877, 293, 27–28). Mme de Staël havde ikke Øie for dette [dvs. pantismen]. (1877, 297, 10).

Ces observations n'ont assurément pas pour object le moindre blâme contre nos grands maîtres. Quelques scènes produisent des impressions plus vives dans les pièces étrangères; mais rien ne peut être comparé à l'ensemble imposant et bien combiné de nos chefs-d'œuvre dramatiques: la question seulement est de savoir si, en se bornant, comme on le fait maintenant, à l'imitation de ces chefs-d'œuvre, il n'y en aura jamais de nouveaux. (p. 206).

[M]ais leur [dvs. tyskernes] caractère, leurs habitudes et leurs raisonnements les ont conduits à préférer la littérature fondée sur les souvenirs de la chevalerie, sur le merveilleux du moyenâge, à celle dont la mythologie des Grecs est la base. La littérature romantique est la seule qui soit susceptible encore d'être perfectionnée, parce qu'ayant ses racines dans notre propre sol, elle est la seule qui puisse croître et se vivifier de nouveau; elle exprime notre religion; elle rappelle notre histoire; son origine est ancienne, mais non antique. (p. 161). On doit conclure [. . .] qu'il n'y a guère de poésie classique en Allemagne [. . .] (p. 162).

[I]l faudrait parler aux poètes comme à des citoyens, comme à des héros; il faudrait leur dire: [. . .] cherchez l'immortalité dans l'amour, et la Divinité dans la nature [. . .] (p. 157 f.). Parmi les œuvres de Novalis, on distingue des hymnes à la nuit qui peignent avec une grande force le recueillement qu'elle fait naître dans l'âme

[...] le ciel étoilé parait le véritable temple du culte le plus pur (p. 598).
 [Af Novalis-citater]: »Il faut, pour connaître la nature, devenir un avec elle [...] le véritable observateur est celui qui sait découvrir l'analogie de cette nature avec l'homme, et celle de l'homme avec le ciel.« (p. 599).

Konkluderende: Skønt B.s fremstilling stort set yder »De l'Allemagne« retfærdighed, kan der dog rejses indvendinger mod flg.:

a) Det er næppe, således som B. hævder, Mme de Staëls ærinde at spille tysk antikiserende digtning ud mod en tilsvarende fransk (jf. pkt. 2 og 3); da de anførte B.-citater begge er tilføjelser fra 1877, er han altså ikke på dette punkt blevet »mere enig« med Mme de Staël end i 1872, hvilket Henning Fenger hævder er tilfældet (p. 390)¹.

b) Mme de Staël må endvidere tilstås en dybere forståelse af tysk (romantisk) digtning, end B. indrømmer hende (jf. pkt. 1 og 4).

c) Da Mme de Staël i forbindelse med Goethes »Iphigenia« priser nye og ikke antikiserende træk, er hun nok mere i overensstemmelse med den romantiske doktrin, som hun har bekendt sig til, end B. påstår (jf. pkt. 1).

Barante: »De la littérature française pendant le dix-huitième siècle«

B. synes at behandle Barantes litteraturhistorie korrekt og loyalt.

Konklusion

B. gør sig – med undtagelse af et enkelt tilfælde (Barante) – overalt skyldig i småforsyndelser, nogle af tendentiøs karakter, andre af mere

1. B. hævder altså stadig i 1877 (i uoverensstemmelse med Mme de Staël), at denne ville fremhæve den tysk-antikiserende digtning på den franskes bekostning. Når Henning Fenger påstår det modsatte, kan det skyldes, at han har ladet sig vildføre af Julius Paludan (»Nær og Fjern«, 28. 10. 1877, nr. 278 p. 6 a). Sammenligner man i øvrigt Paludans artikler med Fengers afsnit om »Emigrantlitteraturen«, griber man sig i at mene det samme om Fengers brug af Paludan, som denne skriver om B.s brug af sine kilder, nemlig at forlægget nok bliver nævnt i en enkelt sammenhæng (*in casu* Fenger p. 396), men anvendt i adskilligt flere.

tilfældig. I fem tilælde (Werther, Peintre, Adolphe, Delphine, Corinne) foretages derimod en fortolkning, som på afgørende punkter gør værkerne uret. I fire af disse fem tilfælde (Werther, Adolphe, Delphine, Corinne) skyldes fejlfortolkningen en overdimensionering af samfundets rolle, betinget af B.s program.

SEKUNDÆRE KILDER

Chateaubriand: »René«

B.s hovedkilde er her Sainte-Beuve, til hvem han selv henviser flere steder: Ved 1872,68,4–6 fx., dog kun mangelfuldt (lånet er fra artiklen »Mémoires d'outre-tombe, par M. de Chateaubriand. Le Chateaubriand romanesque et amoureux« i »Causeries du lundi« II, 155,15–18, en henvisning, der er udeladt ved optagelsen af stedet i 1877,95,29!). Ved anførelsen af brevet, som Chateaubriand som 64-årig sendte Hortense Allart, senere Mme de Méritens, nævnes SB.s navn derimod i 1877, men ikke i 1872 (SB,159,16–19 og 23–26–1872,67,20–26, 1877,88,21–27). De fleste lån forekommer imidlertid uden kildehenvisning, således SB,151,30f.–1872,68,6f., SB,152,3–7–1872,68,7–11, samt SB,157,1–6–1872,67,12–19. Foruden »Causeries du lundi« II har B. anvendt »Norveaux lundis« III, nærmere betegnet artiklen »Chateaubriand jugé par un ami intime«, hvor den overførte karakteristik hos SB gælder Chateaubriand, hos B. René (SB,6,23–25–1872,67,6–9). Med undtagelse af det anførte brev til Mlle Allart indeholder samtlige lån fra SB en polemisk, stærkt kritisk karakteristik af René-figuren, som B. – allerede i 1872 – modificerede ved egne tilføjelser. Alt hvad B. i 1872 citerede fra »Les Natchez« er tillige citeret af SB i »Causeries du lundi« II (SB,153,29–32–1872,68,12–15, SB,152,30–33–1872,68,16–19, SB,156,30–33–1872,73,24–28), og citatet fra »Atala« 1872,74,5–13 genfindes hos SB sammesteds 156, 14–20.

Rousseau: »La nouvelle Héloïse«

B. henviser selv i 1872 i en fodnote, men uden sidehenvisning til Hermann Hettner: »Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts« (1872, 45), hvor han har lånt en række partier, mere eller mindre omarbejdede, til sin sammenligning af barokkens og rokokkens arkitek-

tur- og tilsvarende livsformer (HH,59,25–60,22, 102,4–17, 104,7–15, 106,24–107,3–1872,45,16–47,15). Det er karakteristisk for Brandes' lån, at han eliminerer den moraliserende og misbilligende tendens, som Hettners fremstilling af det galante århundrede i Frankrig har.

Goethe: »Die Leiden des jungen Werthers«

Ved udarbejdelsen af »Werther«-kapitlet har B. overtaget nogle formuleringer og ideer fra Hermann Hettners føromtalt litteraturhistorie. Fem slående, skønt ikke ordrette lån kan påpeges i B.s indledning til dette kapitel: om Werther-figuren som udtryk for den feberagtige stemning blandt datidens unge mennesker (HH,154,31–155,4–1872,51,5–11), om modsætningen mellem den borgerlige tilværelse og det følede hjertes uendelighedsstræben (HH,155,16–18–1872,51,11–14), Hettners citat, B.s parafrase af det sted i »Werther«, hvor denne modsætning beskrives i fængsels-metaforik (HH,155,29f.–1872,51,12–16), omtalen af det farisæiske borgerskabs reaktion på Werthers død for egen hånd (HH,162,20–22–1872,50,20f.) og endelig anekdoten om Napoleons indvending mod bogen, som både Hettner og B. tilbageviser (HH,160,19–24–1872,43,26–44,6). Derimod deler B. ikke Hettners vrangvillige og let fordømmende vurdering af Werther-figuren som »eitel und eigenwillig« (HH,155), men overtager dog trods sin øvrige begejstring for værket karakteristikkene »krankhaft« (HH,162,24f.–1872,54,11 og 27+58,20) og »Phantast« (HH,162,27,28,31 o. a. st. –1872,54,12 og 25). Skønt Hettner ikke er blind for tematikken individ/samfund bestemmer han dog – på grundlag af Goethes egne udtalelser herom – værkets hovedtema som en psykologisk, individuel, eksistentiel problematik, hvori B. ikke følger ham, således som vi tidligere har set.

Senancour: »Oberman«

B. har her gjort brug af Sainte-Beuves to Senancour-artikler i »Portraits contemporains« I fra henholdsvis 1832 og 1833, specielt til betragtningerne over talentets skæbne, der i indhold som i form har tydeligt forlæg hos SB (SB,144,10–146,4–1872,80,1–81,25) – et enkelt sted har B. således ligefrem overtaget hans metaforik (SB,145,1–13–1872,80,27–81,2); B. taler blot ikke som SB om Senancour, men om »Oberman«, og i øvrigt digter han noget videre på

SBs text. Derimod anlægger han ikke samme syn på værkets litterære kvaliteter, som han bedømmer med ordene »en tung, bred, alvorlig, slet skreven Bog« (1877,102,17), hvor SB karakteriserer dens forfatter som »l'éloquent et haut moraliste« (SB,146,11).

Charles Nodier: »Le peintre de Salzbourg«

(Jf. p. 61)².

Benjamin Constant: »Adolphe«

B. har lånt langt mere fra Gustave Planche's artikel »Benjamin Constant« i »Portraits littéraires«, end han selv oplyser (1872,101 og 121). Den udstrakte brug af Planche røber sig selv i detaljerne: hans metaforik genfindes hos B. (GP,276,17-18+277,4-5-1872,101,5-6), og visse udtryk overtages direkte (GP,266,4-1872,101,16, GP,271,17-23-1872,101,21-102,3,GP,265,1-6-1872,102,3-7, GP,272,13f.-1872,123,21, GP,262,26-1872,123,15); i de to sidste tilfælde anvender B. det overtagne udtryk i en anden sammenhæng end den, hvori han har fundet det: Hvor GP taler om Adolphe's »jalousie acharnée contre le passé«, taler B. om Ellénore's »tilbageskuende Jalousi«; hvor GP benytter »symphonie« som karakteristik af værket, benytter B. det om de elskendes frembrydende lidenskab.

Endvidere overtages fra GP en karakteristik af Adolphe (GP, 264,10-13-1872,101,12-15, GP,266,4-1872,101,16) og en omtale af den forfængelighed, der ansporer Adolphe til at indlede forholdet til Ellénore (GP,271,17-23+272,22-273,2-1872,101,21-102,3, GP,265, 1-6-1872,102,3-7, GP,271,24-272,3-1872,103,10-13), samt en skildring af Ellénore's heroiske kamp mod samfundet og af hendes skuffelse i forhold til greven, en skildring, der i bedste fald er en videre-

2. Intet taler for, at B. som kilde til de biografiske oplysninger om Nodier skal have brugt Sainte-Beuves to artikler om denne digter i »Portraits littéraires«. Derimod genfindes hovedparten af B.s stof i Pr. Mérimée: »Portraits historiques et littéraires« (Paris 1874) og i Nodiers egne »Souvenirs, épisodes et portraits pour servir à l'histoire de la Révolution et de l'Empire« I-II (Paris 1831) eller - som bogen senere hed - »Souvenirs et portraits de la Révolution« (Paris 1841). Muligvis har B. (evt. desuden) anvendt datteren Marie Nodiers »Épisodes et souvenirs de sa vie« (1867), hvilket sidste vi ikke har undersøgt.

digtning på »Adolphe«, stundom er direkte modstridende hermed (sml. »Adolphe«, 53,36–41, GP,266,9–11, 1872,120,19–24). (GP,266,6–267,25–1872,120,9–122,4, GP,269,9–270,3+270,15–271,3–1872,122,17–25, GP,271,3–16–1872,122,28–123,6). I sidste tilfælde er det trods lighederne måske nok forskellene, der er de interessanteste, for her forholder B. sig friest til GP, og medens den sidste påpeger, at det er Ellénore's standhaftighed over for samfundet, der vækker Adolphe's ambition, fortolker B. forholdet mere idealistisk (»Skatte af Lidenskab, af Æmhed og Begeistring, af Aand og Erfaring«).

Det biografiske stof (1872 kap. VIII) er hentet fra Sainte-Beuve, først og fremmest fra artiklen »Benjamin Constant et Madame de Charrière« i »Derniers portraits littéraires«. Det gælder i første række Constants breve (SB,695 fodnote,14–15+695 fodnote,21–696,5+696 fodnote,7–698,17–1872,109,18–111,14, SB,702,13–17–1872,114,1–5, SB,702,20–26 (delvis omredigeret) –1872,114,5–20, SB,702,42–703,2–1872,114,20–24, SB,715,13–20 (delvis omredigeret) –1872,114,25–115,6, SB,744,32–40–1872,115,7–16, SB,746,13–23–1872,115,17–116,2), endvidere gengives ordret eller parafraseres nogle karakteristikker af Constant (SB,769,27–29–1872,113,17–20, SB,678,7–1872,112,18, SB,698 fodnote,9–11–1872,111,19–23, SB,700,13–15–1872,113,21–24, SB,760,26–34–1872,116,15–25), ligesom B. nyder godt af et par positive oplysninger (SB,695 fodnote,1–3–1872,112,18–20, SB,698,17–699,1–1872,113,10–13), og endelig afslutter de to kritikere enslydende (SB,760,39–40–1872,116,26).

Fra Sainte-Beuve: »Nouveaux lundis« I hentes et par oplysninger (SB,420,26–421,16–1872,112,26–113,7 og til 2-udg: SB,412,15–21–1877,143,1–8), og en bemærkning om Chateaubriand er lånt fra »Causeries du lundis« I (SB,440,12+444,29–32–1872,92,22–24). Interessant er det i øvrigt at se, at B. til sin karakteristik af Constant benytter skjulte citater fra »Adolphe« (fx. 1872,111,24–29).

Mme de Staël: »Delphine«, »Corinne«, »De l'Allemagne«

B.s kilde til Mme de Staëls biografi er Sainte-Beuve: »Nouveaux portraits littéraires« III, og til skildringen af Voltaire på Ferney Hermann Hettner: »Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts«. Se detaillercet påvisning af B.s lån hos Julius Paludan.

Barante: »De la littérature française pendant le dix-huitième siècle«
(Jf. p. 65).

Konklusion

B.s kilder er Sainte-Beuve, Hettner og Planche, af hvilke han låner dels biografiske oplysninger, dels citater fra og synspunkter på værkerne, for sidstnævntes vedkommende dog kun i den udstrækning, de stemmer overens med hans egne. Snart parafraseres kilderne, snart afskrives de, i begge tilfælde som regel uden (tilstrækkelige) henvisninger. Det er endelig karakteristisk, at B. lejlighedsvis anvender sine lån i en anden (evt. stik modsat) sammenhæng end den oprindelige.

BIBLIOGRAFI

Primære kilder

- Chateaubriand*: Atala. René. Les Aventures du Dernier Abancérage. Paris 1958.
Goethe: Werke. VI. Hamburg 1951.
Senancour: Oberman. Lettres publiées par M . . . Senancour. I-II. 1947.
Nodier: Le Peintre de Salzbourg. Paris 1803.
Nodier: Romans de Charles Nodier. Paris 1840.
Constant: Oeuvres. Bibliothèque de la Pléiade. Paris 1957.
Mme de Staël: Delphine. I-IV. Genève 1803.
Mme de Staël: Corinne ou l'Italie. I-III. Paris 1817⁵.
Mme de Staël: De l'Allemagne. Paris 1842².
Barante: De la littérature française pendant le dix-huitième siècle. Paris 1824¹.

Sekundære kilder

- Sainte-Beuve*: Causeries du lundi. I. Paris 1857³.
Sainte-Beuve: (samme). II. Paris 1858³.
Sainte-Beuve: Nouveaux lundis. III. Paris 1865.
Hettner, H.: Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts. In drei Teilen. Zweiter Teil. Die französische Literatur im achtzehnten Jahrhundert. Braunschweig 1860.
Hettner, H.: (samme). Erster Teil. Geschichte der deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert. Drittes Buch. Braunschweig 1869.
Sainte-Beuve: Portraits contemporains. I. Paris 1869².
Planche, G.: Portraits littéraires. I. Paris 1836.
Sainte-Beuve: Derniers portraits littéraires. In: Oeuvres. II. Bibliothèque de la Pléiade. Paris 1951.
Sainte-Beuve: Nouveaux lundis. I. Paris 1863.

Sekundærlitteratur

Ahlström, Gunnar: Georg Brandes' Hovedströmninger. Lund 1937.

Andersen, Vilhelm: Illustreret dansk Litteraturhistorie. IV. Kbhvn. 1925.

Fenger, Henning: Georg Brandes' Læreår. Kbhvn. 1955.

Fenger, Henning: Den unge Brandes. Kbhvn. 1957.

Nielsen, Harald: Usurpatoren. Kbhvn. 1922.

Nolin, Bertil: Den gode europén. Uppsala 1965.

Paludan, Julius: G. Brandes: Emigrantlitteraturen. IV. In: Nær og Fjern, 4.11.1877 (nr. 279) p. 7-11.

Rubow, Paul V.: Georg Brandes' Briller. Kbhvn. 1932.

Stangerup, Hakon: Kulturkampen. I-II. Kbhvn. 1946.

Stangerup, Hakon: Georg Brandes. In: Dansk litteraturhistorie (Politiken). Kbhvn. 1966 p. 13-57.

Tilskueren 1912. I. Kbhvn. 1912.